

ДВА АПОКРИФНА ПИСМА

Стевана Перовића Цуце

У своме раду о Стевану Перовићу Цуци Илија М. Петровић¹ је, између осталог, написао и ово: „Већ у мају те исте године 1850. налази се Цуца у Бечу, и ту се упознао са Бранком Радичевићем, те је о томе писао у два писма Бранкову стрицу Николи Радичевићу у Котор, молећи га да пошаље Бранку стотиндесет форинти као помоћ. О тим писмима говорио је, да постоје, Филип Радичевић (још у „Преодници“ за 1884), али је доцније објављено само једно од њих“.²

Драгољуб П. Мајић у есеју „Стеван А. Перовић-Цуца“³ каже скоро то исто: „1850 г. Перовић се налази у Бечу. Тамо се упознаје са Бранком Радичевићем и, 10. маја, пише Бранкову рођаку, угледном трговцу у Котору, Николи Радичевићу, писмо, у којем му, поред осталог, тражи новчану помоћ за већ тада оболелог и оскудног песника“. Затим у биљешци (1) каже: „Писмо се налази сада код г. Василија Т. Радичевића у Подгорици. Ово писмо је послужило пок. протођакону Филипу Радичевићу као добар докуменат у доказивању да је порекло Бранкове породице из Зете“. Мајић даље каже да се Перовић до пред смрт Његошеву бавио у Бечу, Дубровнику и Глајхенбергу, а „на глас о тешкој болести Његошевој, он одмах напушта Беч и стиже ујаку на погреб. На Цетињу остаје до 1853, као сенатор кнеза Данила“. При спомену Дубровника ставља биљешку (2) у којој каже: „Из Дубровника Перовић опет шаље писмо (дат. 30 септембра 1850) пријатељу Радичевићу у Котор, у коме му јавља своју невољу што, дошавши овде из Беча, није нашао свога „старатеља Господина Матију Бана, коме ме Господар Владика на Цетињу препоручио за талијански језик. Бан је пошао у Србију, а ја сам остао сам овдје без икога, што је за мене највиша несрећа јер се не говори у кући ни најмање талијански, и ако је у Котору г. Георгија Срдић кажи му за ову моју невољу која ме постигла без г. Матије Бана, кад пође на Цетиње да каже Господару Владици како сам без старатеља остао“. Ово писмо, као и прво, штампано је у београдском листу „Вечерње новости“ за 22. новембар 1911. године.“

Ослањајући се на Мајићеве наводе др Д. Страњковић⁴ каже да је Перовић из Србије дошао „вероватно, у Дубровник да

¹ И. М. Петровић: Један бајронист Црногорац. „Нова Европа“, 1928, XVII/10—11, 347—356 од 26. маја.

² „Дан“ (Цетиње), 1/1911, 5, 56—57 за јул.

³ „Црногорац“, календар 1929. Подгорица [1928]. Стр. 67—73.

⁴ Др Д. Страњковић „Књаз Данило и питање признања сизеренства султанова над Црном Гором од Паришког конгреса (1856) до смрти Стевана Перовића—Цуце у Цариграду 11. јуна 1857“. „Записи“, 4/1930. VII/5, 261—277; VII/6, 324—342.

продужи школовање, где се о његовом васпитању и школи старао руски конзул Гагић. Исте ове године Перовић је био извесно време у Бечу где се упознао са Бранком Радичевићем. Из Беча је дошао у Дубровник где га налазимо 30. IX 1850. (Мајић, 67). Затим се извесно време бавио у Дубровнику, Бечу и Глајхенбергу и најзад се вратио у Црну Гору 1850. заједно са кнезом Данилом, који је после смрти Петра Петровића II дошао из Беча да заузме упражњени престо црногорски“ (Вукова преписка VII, 118).

У огледу „Стеван Перовић Цуца (1830—1857)“ Василије Лукић⁵ каже да је „Стеван најприје учио у Београду, па у Дубровнику и у Бечу, а касније ради усавршавања италијанског језика опет у Дубровнику. У Бечу се упознао с Бранком Радичевићем и с њим остао у пријатељским односима“.

У свим овим тврдњама има понеко зрнце истине, које се може провјерити на поузданим изворима. Ако се узме у обзир да је овдје ријеч о Перовићеву животу и школовању прије Његошеве смрти, онда се може примити као поуздано да је Цуца са Цетиња пошао на школовање у Београд први пут 12. априла 1845.⁶ и да је остао у Београду непрекидно до 10. јуна 1849, када је из Београда отпутовао у Црну Гору.⁷ Позудано се зна да се 30. септембра 1849. налазио на Цетињу.⁸ Од октобра 1849. па до 27. маја 1850. налазио се непрекидно у Дубровнику, гдје се о њему старао Матија Бан до 15/27. марта 1850, а отада Јеремија Гагић, руски конзул.⁹ Од 27. маја до 22. јуна 1850. налазио се у Његошевој пратњи на његовом првом путовању по Италији.¹⁰ По повратку с тога путовања боравио је неколико дана у Дубровнику, а онда је добио од Његоша позив и трошак за пут у Београд ради ступања у Војну академију.¹¹ Са Цетиња је по други пут отпутовао у Београд 5. јула 1850.¹² Уз пут се по неколико дана задржавао у Трсту, Бечу и Будимпешти.¹³ У Војну академију је сту-

⁵ „Стварање“, 6/1951, 4, 225—231.

⁶ Његош у писмима Сими Милутиновићу и Пауну Јанковићу—Баћи с Цетиња 12. априла 1845. Писма III, 215—216.

⁷ Лазар Арсенијевић у писму Његошу 10. јуна 1849. „Историјски записи“, 1/1848, I/1—2, 77—78.

⁸ Тога дана упутио је Перовић са Цетиња писмо Дружини младежи српске на Лицеју у Београду. Писмо је објавио др Љубомир Дурковић—Јакшић: „Србијанско-црногорска сарадња (1830—1851)“. Београд, 1957. Стр. 148.

⁹ Гагићево писмо Његошу од 15/27. марта 1850 („Историјски записи“, 1/1948, I/3—4, 189—190) и Његошев одговор из Котора од 24. марта 1850 (Писма III, 430—431).

¹⁰ Перовић Vilemu Душану Ламблу из Београда 3/15. марта 1851. „Историјски записи“, 9/1956, XII/1—2, 335. Писмо је објавио И. Радосавовић али с неким скраћењем.

¹¹ Ибид.

¹² Његош је истога дана послао у Београд по Перовићу два писма, кнезу Александру и Илији Гарашанину. Писма III, 437—438.

¹³ Перовић у писму Ламблу од 3/15. марта 1851.

пио 1. септембра 1850. и остао у Београду до 23. јуна 1851. Тога дана је путовао бродом уз Дунав у Беч да се види с тешко болесним ујаком, Његошем, и са својим оцем сердаром Андријом Перовићем, који се налазио у Његошевој пратњи.¹⁴ Послије неколико дана из Беча се вратио у Београд, ступио 1. септембра у другу годину Војне академије и остао ту све до 5. новембра 1851.¹⁵ Тога дана је из Београда отпутовао у Беч гдје се састао с Данилом. Неколико дана касније с њим је отпутовао у Црну Гору. На Цетиње су стигли 2. децембра 1851.¹⁶ а то значи скоро мјесец и по дана након Његошеве смрти.

Према томе, Перовић до Његошеве смрти није учио у Бечу нити је боравио у Глајхенбергу. У мају 1850. није долазио у Беч, јер је до 27. маја био у Дубровнику, а потом у Његошевој пратњи у Италији. У Дубровнику се није налазио 30. септембра 1850. него је тада био питомац Војне академије у Београду. У Београду је добио обавијест да је Његош умро; па је јасно да није могао стићи да присуствује његовој сахрани како су неки писци тврдили.

Па ипак, поменута писма трговцу Николи Радичевићу занимљива су по ономе што је у њима истинито и што наводи на претпоставку да су она аутентична ако се њихови датуми помно не провере.

У првом писму, датираном: „У Бечу, 19. маја 1850“ (Мајић погрешно наводи: 10. маја), Перовић каже да је при своме бављењу у Бечу потражио Бранка Радичевића и нашао га на Грабену код Јоза Доброћанина из Боке. Бранко му се жалио да прилично поболијева, „а при томе да су му финанце врло рђаво“, па му је „врлу препоручио“ да пише његовом стрицу, Николи Радичевићу, да му у што скоријем времену пошаље стотину и шездесет фиорина. Тај новац му је био врло потребан за одјећу „коју мора набавити за зимску сезону“ Перовић у том писму каже: „Како ми Бранко показиваше он се лично упознао са Господаром Владиком, коме је другу своју књигу пјесама поднио и наредио му

¹⁴ Види Перовићево писмо Марији Милутиновић—Пунктаторки код Дурковића, Сарадња, 231. Перовић је своју пјесму „Чувствовање у време болести П. П. Његоша“ датирао „на дунавском пароброду 23. јунија 1851“. „Србске новине“ 18/1851, 87, 338—339 од 2. августа.

¹⁵ Дурковић: Сарадња, 231.

¹⁶ Вукова преписка VII, 118. Поп Вук пише о Данилу: „Праћаше га Вуковић, а за њим иђаше покојног Владике сестрић у Србији што се учи, и о бедрима носаше сабљу“. Неки су писци тумачили ову реченицу као да се у њој каже да Данило „о бедрима носаше сабљу“. Међутим ће бити да се ове ријечи односе на Стевана, који је тада био слушаалац Војне академије у Београду. То потврђује једна реченица из Данилова писма генералу Мамули од 12/24. јула 1854, у којој се за Стевана каже: „... а кад је свршио, дошао је не само као књаз, него и у мундир од српског полковника“ („Записи“, 9/1936, XVI/4, 197). Данило овдје говори о Стеванову доласку из Србије у Црну Гору у друштву с њим 2. децембра 1851. Он хоће да каже да је Перовић тада носио официрску униформу, па — разумије се — и сабљу, о којој говори поп Вук описујући баш тај долазак.

да јошт који пут дође код њега ради ближег познанства, те је и Господар Владика Бранку даровао свој „Горски вијенац“ печатан код Мехитариста у Бечу“.

Перовић је за Његошева живота имао три пута прилике да се упозна са Бранком Радичевићем, први пут у Београду децембра 1848, други пут у Бечу љети 1850, а трећи пут у јуну 1851.

Радичевић је отпутовао из Беча чим је избила револуција 1848, па је дошао у Београд баш у вријеме кад су биле буне на Лицеју. Он се том приликом састајао с лицејцима „и хтео својом браћом потпирити ватру“, па је добио позив да се јави полицији и саопштење: „одма данас да преко идете“.¹⁷ Перовић је тада био на Лицеју један од најагилнијих чланова Дружине младежи српске,¹⁸ која је бунтовала, па је могуће да се упознао с Радичевићем, који је код чланова Дружине био веома популаран и цијењен.¹⁹

Другу прилику да се с њим упозна имао је Перовић за вријеме свог шестодневног боравка у Бечу на путу са Цетиња у Београд 1850.²⁰ Тада се он упознао с Вуком Караџићем и био гост у његовој кући. Ту се вјероватно састао с Бранком Радичевићем, Буром Даничићем и Милићевићем, које је касније увијек поздрављао у писмима Вуку.²¹ У писму Вуку од 25. маја 1851. Перовић поздравља исте људе, а иза Радичевића имена ставља у заграда: „(нефала му што ми никад не пише ништа“.²² Свакако је сигурно да су се два млада пјесника познавала у вријеме Његошева боравка у Бечу 1851, јер је Бранко тада био често гост у Његошевом стану, а у јуну га је посјећивао и Перовић.

Ако је Перовић за вријеме свог боравка у Бечу тражио и посјећивао Бранка, онда је то могло бити само у другој половини јула 1850, а никако у мају. Из других је извора познато да је Радичевић још тада поболијевао, али је мање познато да је тада оскудно живио, тако да би преко Перовића тражио 160 фиорина од свог „стрица“ из Котора. Др Урош Џонић тврди да је Бранка

¹⁷ Др Урош Џонић: Бранко Радичевић и Јован Илић. Зборник радова САН. Књ. X. Стр. 339. Види још радњу Светислава Вуловића у „Гласу“ САН, XIII, 41; затим: Прилози, 25/1959, 3—4, 272—275, чланак М. П. Костића.

¹⁸ Дурковић: Сарадња, 149. Ту се наводи и Перовићево писмо Дружини младежи српске од 30. септембра 1849. У алманаху Дружине „Невен-слоге“, Земун (Београд), 1849, штампане су и двије Перовићеве пјесме: Просвјета (стр. 48—49) и Мач (стр. 53—54).

¹⁹ Милован Јанковић је о томе писао Св. Вуловићу: „Ми београдски ђаци гледали смо тада у Бранка као у неко више надземно биће“. Глас САН, XIII, 41.

²⁰ Перовић Ламблу у писму од 3/15. марта 1851.

²¹ Перовићева писма Вуку Караџићу видјети: Саво Вукмановић: Четири писма Стевана Перовића—Џуце. „Стварање“, 10/1955, 10, 640—642.

²² Ибид.

²³ Др Урош Џонић, цит. рад на стр. 329. Касније, 1851, прилике су се измијениле усљед трошкова око издавања књиге и др. Глас САН, XIII, 47.

издржавао отац и да није осјетио праву немаштину.²³ Вукова кћерка Мина Вукомановић вели да је Бранко добијао, осим тога, од кнеза Михаила Обреновића по 800 форинти годишње као припомоћ.²⁴ Према томе је мало вјероватно да би он у прољеће 1850. био у тако великој материјалној оскудици.

Његош је боравио у Бечу крајем 1846. и почетком 1847, када је изашао из штампе „Горски вијенац“ код Мехитариста у Бечу (у јануару 1847). Том приликом се Бранко могао упознати с њим и од њега добити примјерак „Горског вијенца“, али му тада није могао лично поклонити не само другу него ни прву књигу својих пјесама, јер је прва изашла из штампе тек у децембру (прије св. Николе) 1847.²⁵ Његош је био на ту књигу претплаћен, па му је Бранко послао у јануару 1848.²⁶ Том приликом је написао пјесму „Петру Петровићу Његошу, владици црногорском“ и послао му је заједно с књигом.²⁷

Сљедећи пут Његош је боравио у Бечу од 17/29. новембра до 3/15. децембра 1850. Вјероватно је да се и том приликом видио с Радичевићем, али свакако тада један другом нису поклањали књиге, јер нијесу имали ничега новог.

Посљедњи пут Његош је боравио у Бечу 1851. (од маја до јула) и овом је приликом Радичевић доиста долазио к њему у посјете, о чему свједочи Љ. П. Ненадовић.²⁸ Но није вјероватно да му је тада Његош поклањао „Горски вијенац“, који је био изашао из штампе више него четири године прије тога. Могао му је, додуше, поклонити коју од својих нових књига, „Шћепан Мали“ или „Кула Ђуришића и чардак Алексића“, али ове књиге не спомиње нико. Бранко их је несумњиво тада већ имао, па му их стога није требало поклањати.

Није вјероватно да је Бранко том приликом поклонио Његошу другу своју књигу пјесама, која је додуше те (1851) године изашла из штампе, али тек у августу или касније, када Његоша више није било у Бечу. Прије ће бити да му је он ту књигу послао на Цетиње. Његош је 5. октобра 1851, двије недјеље пред смрт, писао Вуку Караџићу: „Примио сам. . . и „Пјесме“ Господина Бранка Радичевића. . .“.²⁹ Из тога се да извести закључак да је Његош Радичевићеву књигу добио на Цетињу тек по свом повратку из Беча.

Према свему томе Бранко Радичевић није могао 19. маја 1850. у Бечу (а нити раније) причати Перовићу да се тек тада упо-

²⁴ „Српска зора“, 3/1878, 2, 38—39.

²⁵ Цонић, стр. 335. Др Љубомир Дурковић—Јакшић: Његош и Бранко. Календар „Црква“ за 1947, стр. 56.

²⁶ Дурковић: Његош и Бранко, 56.

²⁷ Пјесма је касније штампана у новосадској „Даници“ 1861 (стр. 177) и више пута прештампавана. Дурковић: Његош и Бранко, 56.

²⁸ О Црногорцима. СКЗ, 212. Београд, 1929, стр. 140.

²⁹ Вукова преписка VI, 373—374. О времену изласка Бранкове књиге види: Вуловић у Гласу САН, XIII, 48.

знао с Његошем, да је од њега добио „Горски вијенац“ и да је он том приликом предао Његошу другу књигу својих пјесама,³⁰ нити је могао Перовић тога дана из Беча писати, јер се налазио у Дубровнику. Не само по датирању него и по садржају ово писмо долази у сукоб с несумњиво стварним и доказаним чињеницама, те га треба сматрати неаутентичним. Оно је, вјероватно, имало да послужи протођакону Филипу Радичевићу у исту сврху у коју је требало да послужи тобоже Његошева пјесма Бранку у чланку Милоша Мартиновића „Још нешто као допуна о Бранку Радичевићу“.³¹

Друго Перовићево писмо Николи Радичевићу датирано је: „Дубровник, 30 септембра 1850“, дакле онога дана кад се Перовић несумњиво налазио у Београду као питомац Војне академије. У писму је истинита (донекле) прича о Перовићевим неприликама с учитељем италијанског језика, али те су неприлике постојале прије марта 1850, а тада су биле отклоњене заузимањем Јеремије Гагића, који је Перовићу нашао искусног учитеља.³² Уосталом Перовић је те исте године, четири мјесеца прије, 27. маја, прекинуо с учењем италијанског језика,³³ па није било смисла ни потребе да тражи Његошеву помоћ у невољи због немања учитеља. У писму се говори само о Бану као Перовићеву старатељу, а Гагићево се старатељство и не спомиње. Затим, Перовић није, како се у писму каже, дошао у Дубровник из Беча, него са Цетиња, а кроз Беч је могао посљедњи пут проћи у јуну 1849, кад је из Београда путовао у Црну Гору у пратњи једног српског чиновника и свог друга Петра Пејовића.³⁴ На концу, невјероватно је да Перовић у Дубровнику није затекао „свога старатеља Господина Матију Бана“, јер је познато да му је Бан нашао за учитеља италијанског језика неког невјештог младог човјека, који је италијански знао мало боље него његов ученик.³⁵ Из тих разлога и ово писмо треба сматрати неаутентичним.

³⁰ Друга књига пјесама Бранка Радичевића изашла је из штампе тек идуће године, 1851, мјесеца августа или касније. Вуловић на нав. мјесту.

³¹ „Срђ“, 7/1908, 7, 58. Др Дурковић (Његош и Бранко, 57) ту пјесму сматра аутентичном. Међутим, уредништво Сабраних дјела П. П. Његоша с правом сматра да то није Његошева пјесма.

³² Гагићево писмо Његошу од 15/27. марта 1850.

³³ О Перовићевом одласку с Његошем у Италију види његово писмо Ламблу од 3/15. марта 1851.

³⁴ Видјети писмо министра просвјете Лазара Арсенијевића Његошу од 19. јуна 1849.

³⁵ Споменуто Гагићево писмо Његошу од 15/27. марта 1850.

Аутор оба ова писма имао је сигурно пред собом нека Перовићева оригинална писма или је из других извора знао о њему нешто више. Подацима из тих писама или из других извора послужио се при састављању ових апокрифа, али је у хронологији догађаја учинио такве погрешке које оба писма чине невјероватним.

Нема сумње, прави аутор првог писма (од 19. маја 1850) претходно је читао Вуловићеву расправу о Бранку Радичевићу у „Гласу“ Српске академије наука (XIII, 1899 и XIV, 1900). Ту Вуловић дословно цитира једно Радичевићево писмо Љубомиру П. Ненадовићу од 28. јула 1851. из Родауна, једног села крај Беча.³⁶

Према томе писму Бранко се у јулу 1851 (а не у мају 1850!) налазио у нужди за 120—150 форинти, јер је био дужан кројачу за одијело. У ствари тада се налазила у штампи његова друга књига пјесама, за чије је штампање требало осигурати већа материјална средства. Радичевић је очекивао да му неки „злосретни рођак“ пошаље 120 форинти, али је у њега већ изгубио сваку наду. Стога моли Ненадовића да му он пошаље „како зна“ 150 форинти, које му неће моћи вратити, али ће му послати 250 комада своје књиге пјесама ради распродаје и намирења дуга. У Србију он не кани слати ни једног примјерка другоме осим 10 комада Стевану Перовићу Црногорцу [Цуци].³⁷

Из овога писма, у којем се спомиње Стеван Перовић Цуца, није било нарочито тешко конструисати Перовићево писмо трговцу Радичевићу у Котору. Подешено је тако да би се коментаришањем могао онај Бранков „злосретни рођак“ идентификовати с трговцем Николом Радичевићем.

Ради веће вјероватности писма искоришћен је још један познати податак о Његошеву боравку у Бечу, али још из 1846—1847. године. Милорад Медаковић, који је тада пратио Његоша, каже да је Његош „повјерио једном Доброћанину, који дуље времена живи у Бечу, те и нађе стан на Грабену, па погоди и рану“.³⁸ А у тобожњем свом писму Перовић јавља да је Бранка нашао на Грабену код Јоза Доброћанина, а то је онај који је на Грабену нашао стан Његошу код неке барунице. Стварни аутор писма узео је податке и о Грабену и о Доброћанину из Медаковићеве књиге, која је изашла 1882. У то апокрифно писмо уне-

³⁶ Глас САН, XIII, 48—49 (Београд, 1899).

О слању ових десет примјерака друге своје књиге Стевану Перовићу у Београд Радичевић се сигурно договорио у јуну, за вријеме Перовићеве посјете Његошу у Бечу.

³⁸ П. П. П. Његош посљедњи владика црногорски од В. М. Г. Медаковића. У Новом Саду 1882 г. Књигопечатња А. Пајевића, стр. 126.

сени су тако и неки истинити подаци без којих би оно у оно вријеме било свакако сумњиво.³⁹ Позивање неких писаца на ове документе може се објаснити само тиме што им у вријеме писања нијесу били познати многи касније објављени подаци о несрећном Његошевом сестрићу.

Љубица Кланчић

ЈЕДНА БИБЛИОГРАФСКА ЗАБЛУДА

Два непозната аутора, Паић и Scherb, чија се имена не могу наћи ни у каквој енциклопедији и ни на каквој другој књизи, написали су и објавили у Загребу на њемачком језику (предговор је датиран: Zu Agram, den 23. April 1846.) једну књигу о Црној Гори. Свој кратки предговор они су овако завршили: »Сургиан Роберт, пријатељ народа, написао је до сада најбољу, најуреднију и са историјом Југославена најсагласнију црногорску историју, па смо ми због тога позајмили четири периоде исте — према изврсном преводу Марка Федоровића, — те племенитом учењаку са задовољством изражавамо најтоплије признање. Роберт, Караџић, Petter, Boué Vialla, Welden, Stieglitz и други вјерно су нас пратили на нашем путовању кроз *суру брдску земљу* — они и љубав према нашој браћи, којој ми овим посвећујемо свој рад с једном жељном мишљу“.

Као што сами кажу, њихова књига садржи систематски срећен материјал о Црној Гори, како из дјела поменутих писаца, тако и из разних чланака и биљежака у новинама. Они сами нијесу путовали у Црну Гору ради скупљања материјала за ову књигу.

У првом поглављу приказана је земља у другом становништво, у трећем државно уређење, а у посебном одјелјку историја.

На какав је пријем наишла ова књига код читалачке публике 1846. године, не можемо ништа рећи, али претпостављамо да се њено прво издање није могло распродати за првих шест година. Ова се претпоставка темељи на чињеници да је 1851. године приређено „друго издање“ књиге! Ако се обратимо на постојеће библиографије о Његошу и о Црној Гори његова времена (најисцрпније су др Љубомира Дурковића-Јакшића и Љубоми-

³⁹ Архиђакон Филип Радичевић чинио је напоре дуго година да докаже да је Бранко Радичевић поријеклом из Зете, па да му је, према томе, которски трговац Никола Радичевић био стриц. Ево само неки подаци о том његовом доказивању: Подаци Бранкова порекла (По породичном предању). „Јавор“, 10/1883, 47, 1491—1495; 48, 1528—1531; Подаци Бранкова порекла. (По породичном предању). Застава, 18/1883, 198; Одговор на чланак г. проте Димитрија Руварца: „Дижимо споменик мајци и баби Бранковој“, штампан у 44. броју „Бранковог кола“ од 29. октобра 1909. год. „Вечерње новости“, 18/1910, 140, 1; Нешто о породици Бранка Радичевића. „Дан“, 1/1911, 5, 52—58; Нови прилози Бранковој биографији (Из породичних докумената у Котору). „Голуб“, 33/1911, 10/11, 163—166.